

Interview

Zuurstof voor groene uitdagingen

Jef Peeters in gesprek met Jan Mertens

Agalev viert zijn twintig jaar aanwezigheid in het parlement. En daar hoort een feestboek bij. De groei van groen heeft echter weinig van de zelfgenoegzaamheid die men bij dergelijke gelegenheden soms verwacht. Het biedt een breed gefocust onderzoek naar de uitdagingen waar onze samenleving voor staat en naar de rol die groene partijen daarbij te spelen hebben. Meer dan de moeite waard, om er wat ruimer aandacht aan te besteden dan via een gewone boekbespreking. Oikos trok op interview naar Jan Mertens, adjunct-politiek-secretaris van Agalev, die discreet op de achterflap van het boek als redacteur vermeld staat. We probeerden te peilen naar de visie van de redacteur, aan de hand van ideeën die we uit de verschillende bijdragen van het boek oppikten. Omdat de problemen van onze samenleving complex zijn, en er best niet in het blinde behandeld wordt, moet er gedacht, geschreven, gelezen en gediscussieerd worden. En we hopen daarom dat we – via dit interview – ook u kunnen verleiden tot lezen van het boek, en tot het verder zetten, met anderen, van het hier gevoerde gesprek.

Een waardenpartij

Jan, proficiat voor de realisatie van dit boek. Het is een boeiend werkstuk geworden dat heel wat discussie kan oproepen, en dat ik daarom vragenderwijs met jou wil doorlopen. In het eerste artikel schetsen Jo Buelens en Benoît Riboux de geschiedenis van Agalev vanuit de hoofddoelstellingen die eigen zouden zijn aan elke politieke partij: stemmen halen, een programma verwezenlijken en beleidsposten veroveren. Is Agalev een programmapartij, of is ze een stemmenmachine aan het worden?

Voor mij is 'waardenpartij' de belangrijkste term die we in het boek naar voren willen schuiven. Dat sluit dichterbij een programmapartij dan bij een stemmenmachine. Mijn persoonlijke inschatting is dat de belangrijkste kracht van een groene partij in het programmatorische zit, in het inhoudelijke, in de ideeën, in de waarden die we vertegenwoordigen, en dat ook daar de functie van die partij ligt. Ik wil graag een zo sterk mogelijke 'groene' partij, maar in die volgorde. Alles ondergeschikt maken aan stemmen halen is zeker voor een groene partij niet goed. Dat betekent niet dat ik tevreden ben met een kleine partij, wel dat het programmatorische voorop moet staan omdat we als kleine groene partij een eigen functie hebben, en die rol moeten spelen. We zijn meer stemmenmachine geworden dan we waren, en dat is met veel bloed, zweet en tranen gepaard gegaan, met veel groeipijnen - en dat is ook goed -, maar dat mag niet de eerste doelstelling zijn.

Ik wil even naar de slottekst van het boek. De groene partijvoorzitters Paul Rosenmüller, Philippe Defeyt en Jos Geysels noemen er als kerntaak van een groene partij, het publieke debat. Dat sluit eerder aan bij het idee van een programmapartij, maar lijkt mij ook breder te zijn dan het realiseren van een programma.

Dat is zo. In dat artikel wordt ook geprobeerd een soort structuur of kader te geven voor de eigen rol van politieke partijen. Dat is nogal afgeleid, omdat naar ons inzicht een partij, parlamentsfracties en leden van een regering een verschillende functie hebben. En dan is de rol van de partij vooral het debat zichtbaar te maken: Welke discussies komen er naar voren? Welke conflicten zijn er? De uitdagingen formuleren. Het debat kleur geven. Het is al lang mijn overtuiging dat groene partijen alleen maar kunnen overleven als ze een sterke partij hebben. En sinds we in de regering gestapt zijn proberen we dat ook voor onszelf hard te maken. Zo is Jos Geysels geen minister geworden, omdat we een partij willen die zichtbaar is naast de regering, en naast de fracties. En dat is iets waar zeker groene partijen aan moeten werken. Ik zie dat onze Duitse vrienden op dat punt kwetsbaar zijn. Ze hebben hun sterkste, meest zichtbare mensen in de regering zitten, met daarnaast een relatief zwakke partij, waardoor alle verwachtingen, maar ook alle

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 19, 4/2001, Interview

frustraties en alle kwaadheid gekanaliseerd worden, enkel en alleen naar de grote boegbeelden in de regering. En ik denk dat een groene partij dat niet, of alleszins moeilijk overleeft. Een groene partij moet programma- of ideeënpartij zijn, en realisatiepartij in het beste geval. We moeten die ideeën trachten te realiseren, maar we blijven tegelijkertijd een instelling die ideeën verwoordt, die de hoop van mensen verwoordt, alsook hun frustraties. Dat wordt ook verwacht van een groene partij.

Heeft dat te maken met het feit dat de groene beweging eigenlijk een culturele beweging is, en dat een groene partij zich dus anders moeten positioneren dan een andere partij?

Ik denk het wel, ja. In het slotartikel wordt uitdrukkelijk gesteld dat de politieke ecologie een hele brede beweging is, waarin partijen zitten, maar ook milieubewegingen en radicalere culturele componenten. Ik denk dat we die allemaal nodig hebben. Een groene partij moet in die bedding zitten en haar eigen rol spelen, en dat is een andere dan die van de meer culturele componenten, maar uiteindelijk is de politieke ecologie een cultureel project.

Agalev heeft altijd sterk de nadruk gelegd op de ideeën, en is in haar beginperiode wat wars geweest om die aan koppen te plakken. Maar een basisidee die o.a. sterk benadrukt wordt in de politieke filosofie van Hannah Arendt, is dat politiek ook te maken heeft met het verschijnen in de publieke ruimte. Het gaat niet om louter ideeën, want zij worden gepresenteerd door personen. Hoe zie jij dat?

Dit is één van de groeipijnen waar alle groene partijen mee geworsteld hebben. In hoeverre mogen we onszelf een gezicht geven? En ik vind dat we daarvoor nu een goed compromis hebben. Ideeën moeten een gezicht hebben. Wanneer je als relatief bekende agalev'er op straat komt in een betoging of zo, dan word je aangesproken. Mensen zijn kwaad of steunen je. De mandatarissen van Agalev, de gezichten van Agalev staan voor de ideeën, en op die manier maken ze die ook hanteerbaar. 'Kwaliteit van leven' bij voorbeeld, is een theoretisch concept waar we via een hele evolutie bij uitgekomen zijn. Het is een manier om dingen die binnen de groene stroming al heel lang leven, tastbaar te maken. Wij hebben moeite met een economie die enkel op groei gericht is, met consumentisme, enz... allemaal moeilijke woorden en theorieën. Maar via 'kwaliteit van leven' wordt dat voor heel wat mensen hanteerbaar in hun concrete levenssfeer. En als we dan zulke idee kunnen verbinden met een gezicht - als men bijvoorbeeld Mieke Vogels ziet praten over kwaliteit van leven - dan komt dat idee ook op plaatsen waar het anders niet kwam. Strategisch interessant is dat groene ideeën zo ruimer verspreid worden. We hebben daar wel lang over gedaan, maar er is niet meer zoveel discussie over. Wel blijft er wat angst om alleen maar gezichten naar voren te schuiven. Het tegengewicht daarvoor is voor mij de keuze voor een duidelijke groene partij, die ideeën heeft, en die daar bewust in investeert. Een deel van de energie van de partij moet losgemaakt worden van de stemmenmachine, van het electorale circus, om te investeren in rustig blijven nadenken - als het ware in een aparte kamer - en de band te houden met de rest van het groene project.

Ik vermoed dat jij jezelf dan wel zult herkennen in de stelling van de jonge politicologen Tom Caals, Dries Lesage en Philip Vervimp, dat een groene partij aan 'doordachte radicalisering' moet doen.

Mij treft vooral de verfrissende manier waarop zij pleiten voor een 'kleurrijke' partij. Groene partijen moeten een duidelijke kleur hebben, en vanuit die kleur een duidelijke functie. En de term 'doordachte radicaliteit' past dan wel. Ik ervaar in de praktijk van de politiek elke dag dat dat 'doordacht' vaak een moeilijke evenwichtsoefening is, omdat de verwachtingen erg groot zijn, terwijl je in een systeem zit waar veel van seconden of minuten afhangt. Maar het is wel de opgave waar we voor staan.

Meer dan rood plus

De andere artikelen van het boek snijden een verscheidenheid aan inhoudelijke thema's aan rond samenlevingsvragen, waar de groenen op één of andere manier mee bezig zijn, of zouden moeten zijn. Zo schetst Andrew Dobson nog eens helder de verhouding tussen ecologie en democratie.

Geen nieuw thema! Toch ben ik blij met deze tekst. Dobson maakt uitdrukkelijk hard, dat ecologie en democratie meer dan toevallig met elkaar verbonden zijn. Het is niet zo dat we ecologisch zijn én ook nog eens democratisch en dat we die twee daarom samen klutsen. Een ecologisch project moet, bijna per definitie, een democratisch project zijn. Het is heel nuttig dat Dobson dat zeer didactisch uiteenzet, niet alleen om het cliché te ontcrachten dat het omgekeerde het geval zou zijn, maar ook als leidraad voor zelfonderzoek. Hoe gaan wij om met onze eigen onrust? Want we willen zo graag dat alles sterk verandert, en vaak is er de neiging om te denken: Kan dat nu niet wat sneller gaan? Duurt democratie niet te lang? Eigenlijk is dat een verleiding uit frustratie en onmacht. Maar als je goed doordenkt op Dobsons argumentatie, dan blijkt het omgekeerde: een democratische weg is waarschijnlijk zelfs de snellere weg naar een meer ecologische maatschappij.

Dat ecologie en democratie samen moeten gaan, is dat niet eerder een pragmatisch dan een essentieel verband?

Neen. Eén van Dobsons argumenten heeft te maken met waarheid: hoe kenbaar is de werkelijkheid? En één van de belangrijkste inzichten die we in de twintig jaar dat we met politieke ecologie bezig zijn verworven hebben – in het begin dachten we daar misschien wat anders over – is dat er niet iets bestaat als dé juiste maatschappij of dé juiste perfecte blauwdruk van dé ideale duurzame samenleving. Dat hebben we nu ingezien, onder meer door ervaringen in het Zuiden, en hoe men daar met duurzame ontwikkeling omgaat. Duurzaamheid is een open concept, en vraagt daarom per definitie om een participatief proces. Dat zijn twee zeer essentiële dingen. En als je daarvan uitgaat dan is democratie de beste manier om daar mee om te gaan.

Er bestaan ook rechtse groene stromingen die niet zo democratisch ingesteld zijn. Zou je daarvan kunnen zeggen dat die juist die opvatting over kennis niet delen, en dat zij een soort essentialistische maatschappij- en natuuropvatting hebben die dan aan mekaar gekoppeld worden?

Dat is inderdaad een bijzonder cruciaal verschil! Wanneer je ecologie en democratie met elkaar verbindt, dan ga je uit van een positieve mensvisie. Die accepteert dat de mens een deel is van het ecosysteem. De mens hangt daaraan vast, en mens en natuur beïnvloeden elkaar wederzijds. Daar kan ook spiritualiteit bij betrokken worden, maar dat hoeft niet. Alain Lipietz zegt dat in zijn bijdrage over politieke ecologie. Hij erkent dat de mens de kracht heeft om de ontwikkeling in een andere richting te sturen. Daarin zit de rijkdom van de politieke ecologie, terwijl de rechtse ecodenkers een fundamenteel andere mensvisie hebben. Voor groenen ligt een belangrijke manier om ideologieën te ordenen in hun verhouding tot de moderniteit. Dat biedt een kader om uit te maken wat ons van anderen onderscheidt, alsook wat ons met anderen verbindt. Ook in die zin is de band tussen ecologie en democratie fundamenteel. Voor mij is het groene denken modern en postmodern tegelijkertijd. We nemen een aantal waarden mee uit de moderniteit, zij behoren tot de fundamentelementen van ons zelfverstaan. Maar we hebben eveneens kritiek op een aantal negatieve kanten, op de achterkant van de moderniteit. Die positie verschilt fundamenteel met de antimoderne houding van rechtse groene denkers. En de verhouding tot de moderniteit laat ook zien waarom groen niet zoets is als 'rood plus'.

Kan je dat laatste wat scherper stellen?

Mijn analyse is dat socialisme, of de sociaal-democratie, bij uitstek een moderne beweging is. Zij hangt de waarden van de Verlichting aan, zoals rationaliteit en kritisch denken, maar ook het vooruitgangdenken in een soms nogal onkritische versie. Zij zitten daar met handen en voeten aan gebonden, en je merkt dat zeer goed aan de hevige discussies die er soms tussen groenen en roden ontstaan. Wanneer wij vragen stellen bij het economisme en productivisme, dan komen er heftige reacties in de zin van: 'Je kan toch niet tegen de vooruitgang zijn!'. Wij hebben soms schrik van dat debat omdat we zelf uit die traditie komen, en het ontwikkelingsdenken, het 'progressief' zijn, ons blijft aanspreken. Maar als progressief ook economisch vooruitgangdenken en modernisering van alle levensvormen impliceert, dan hebben wij daar duidelijk problemen mee. Het slotartikel heeft het in dat verband over de breuklijnen tussen partijen. Ik ben een overtuigd voorstander van verschillende aparte partijen. Er moet een groene, een blauwe, een rode, een gele ... partij zijn, omdat het essentieel is de hedendaagse problemen op verschillende

breuklijnen tegelijkertijd te kunnen bekijken. De roden willen ons natuurlijk naar die links-rechtsas trekken. Maar als we dat te veel doen dan zitten we in het defensief tegenover rood. In een politiek systeem waar de links-rechtsas nog sterk overheerst, zoals in Duitsland, zien we hoe de groenen electoraal politiek-strategisch soms in een defensieve positie komen, terwijl daar niet echt reden toe is. Als het gaat over armoede en verdeling dan heeft de links-rechtsas nog niets aan belang verloren. Maar milieuproblemen zijn niet helemaal op die as te analyseren. En daar hebben groenen een specifieke rol te spelen. Die rol missen we wanneer we niet zien dat groen iets anders is dan rood met nog wat daarbij.

Kosmopolitisch burgerschap in Europa

Een belangrijke idee dat in verschillende artikels tot uiting komt, in de eerste plaats in dat van Dirk Holemans, is dat ecologisch burgerschap kosmopolitisch moet zijn.

Dat is een zeer gevoelig punt voor mij. De tijd waar we nu in leven is, wat de rol van het statensysteem betreft, fundamenteel anders dan pakweg vijftig jaar geleden. Onze internationale politiek en internationale instellingen gaan er van uit dat staten de belangrijkste spelers op het terrein zijn. Zij steunen op de idee van de soevereine staat die binnen zijn grenzen autonoom kan bepalen wat er al dan niet gebeurt. En mensen zijn dan allereerst lid van de club die binnen die grenzen ligt. In die traditie zijn burgerschapsrechten dan ook verbonden met het behoren tot een territoriaal afgebakende staat.

Aan het begin van de ééentwintigste eeuw moeten we inzien dat dit model niet meer klopt. Zo hebben heel wat milieuproblemen niets te maken met nationale grenzen. De risicomaatschappij of de ontwikkeling van de globalisering genereren problemen die niet aan te pakken zijn met de instrumenten van de nationale staat. En door de migratiebewegingen en het ontstaan van multiculturele samenlevingen werkt ook de fictie - want volgens mij is het altijd een fictie geweest - van een homogene groep van burgers binnen een nationale grens niet meer. Mensen behoren tot verschillende gemeenschappen tegelijkertijd. In politieke termen: ik ben een inwoner van Leuven, Vlaming, Belg en Europeaan tegelijkertijd. En het is moeilijk om aan mensen op te leggen wat zij allereerst zouden moeten zijn. Daarom is het essentieel naar manieren te zoeken om burgerschap op verschillende niveaus te erkennen en vast te leggen. Dat is niet alleen een aanpassing aan onze Europese realiteit, maar ook een bewuste keuze om een aantal negatieve effecten van het nationalisme te keren. Dat is één aspect van kosmopolitische democratie. Een ander is dat we een enorm democratisch vacuüm creëren indien we in een wereld waar globaliseringprocessen plaatsvinden ons politiek instrumentarium aan nationale staten blijven binden. Want heel wat processen verlopen boven en onder de nationale staten. Het idee van kosmopolitische democratie wil dat vacuüm aanpakken: net de ruimtes boven en onder de nationale staat, alsook de ruimtes die niet statelijk zijn, waar bedrijven of ngo's werken, die verschillende ruimtes moeten we democratiseren. Voor die democratisering moet er gewerkt worden aan vormen die afwijken van de klassieke statelijke modellen. Kosmopolitische democratie betekent niet dat er één wereldregering moet komen, want dan ga je het democratisch tekort van de nationale staten herhalen en vermenigvuldigen op een mondiale schaal. Wel moeten we zoeken naar een systeem van een sterkere Verenigde Naties en naar nieuwe vormen van aansprakelijkheid op bepaalde domeinen. Kosmopolitische democratie is een enorme uitdaging die essentieel is voor het groene project. Vandaar mijn stelling dat groen en nationalisme niet goed samen gaan.

Wat betekent dat dan voor Europa? Joschka Fischer schetst enerzijds de problematiek van de uitbreiding en anderzijds de vraag naar intensivering van de democratische besluitvorming. Een aantal Europese landen zouden voor dat laatste zelfs de voorhoede moeten gaan vormen.

Misschien eerst het algemene kader. Europa is en blijft voor mij een hoopgevend antwoord op de globalisering. Als alternatief voor het statenmodel met zijn territoriale soevereiniteit, ontwikkelt Europa iets wat men 'multi-level-politiek' noemt, een model dat postnationaal is. Omdat Europa met structuren boven en onder de nationale staten werkt, is het een boeiend experiment. Het zoekt naar antwoorden voor problemen die groter zijn dan door de nationale staten aangepakt kunnen worden, zonder dat die afzonderlijke entiteiten worden opgeheven.

Het probleem is nu dat de Europese Unie nu een soort ad hoc-constructie is. Dat is het resultaat van een aanpassing aan de werkelijkheid, maar ook van verschillende overtuigingen over hoe de Europese constructie eruit moet zien: klassiek opgedeeld in federalisten en intergouvernementelen. Moet Europa in de richting gaan van een soort federale staat, zoals België of Duitsland, of moet Europa eerder een samenwerkende vennootschap van sterke nationale staten zijn? Dat zijn twee opvattingen die op heel wat punten tegenstrijdig zijn en die gemaakt hebben dat Europa nu een mix is van beiden. Naar onze overtuiging ligt de vorm waar Europa naartoe moet toch in de richting van een federale structuur, maar met behoud van de eigenheid van de nationale staten en regio's daaronder. Probleem is dat wij in het Europees integratieproces eigenlijk al een aantal jaren op een dood punt zijn aanbeland. Met het verdrag van Maastricht-Amsterdam hebben we nooit de stap vooruit kunnen zetten, met Nice is dat ook niet zo, en met de uitbreiding voor de deur ontstaat er een echt krachtenspel rond wat we moeten gaan doen. Onze stelling is altijd geweest dat je eerst moet verdiepen, voor je kunt uitbreiden: eerst de instellingen en de democratie verbeteren, alsook een sterkere sociale en sterkere ecologische politiek, want als je dat niet doet en je gaat de club groter maken, dan verwatert alles. En net dat verwateren is de agenda van de nationalistten. Zij zouden niet liever willen, dan dat we niet verdiepen en alleen maar uitbreiden. Maar dan is het gedaan met Europa. Wij willen het omgekeerde, maar wij zitten nu op een punt dat we de uitbreiding nog moeilijk kunnen afstellen. Dat kunnen we niet maken. We moeten dus andere manieren vinden om toch die stap vooruit te gaan. En het kan zijn - en het is dat wat Joschka voorstelt - dat je met een aantal landen die dat willen op een bepaald moment de volgende stap zet en zo een soort voldongen feit creëert. Een volgende stap kan over heel simpele dingen gaan, zoals de CO2-energieheffing. Al jarenlang willen tien of elf van de vijftien landen dat, maar in principe kan dat nog altijd tegengehouden worden door één land. En er zijn inderdaad twee of drie andere landen die dat project tegenhouden. Dan moeten we maar tot een systeem komen waarbij die tien landen het uitvoeren. Dat mechanisme van 'versterkte samenwerking' is trouwens voorzien in het verdrag van Amsterdam. En wat de energieheffing betreft komen we stilaan op die piste. Op een grotere schaal kan die gedachtegang natuurlijk ook toegepast worden op de rest van de integratie. Wat Joschka voorstelt is, dat als het niet lukt met allemaal samen, er maar een soort kern-Europa moet komen van een aantal landen die de stap vooruit willen zetten - hij noemt dat dan een 'gravitatiecentrum'. Als dan de stap naar de integratie toch gezet wordt, kan er van daaruit een dynamiek op gang gebracht worden. Wij hebben het tot voor enkele jaren altijd moeilijk gehad met dat principe, maar ik denk dat alle federalisten nu ook inzien dat we dit mechanisme nodig hebben.

Anders blijven we ter plaatse trappelen?

Zo is het. Een belangrijke en essentiële conditie in dat voorstel is evenwel dat die integratie binnen het verdrag gebeurt, dat men het verdrag niet als geheel opzegt of selectief toepast. Het gaat erom dat die landen die dat willen samen een volledige stap zetten. Wat een slechte zaak zou zijn - en verdedigd wordt door een aantal regionalisten - is echt naar een Europa à la carte te gaan, waarbij land x of y uit de hele catalogus van de Europese Unie kiest wat het wel en wat het niet wil doen. Dan krijg je een verkeerde dynamiek.

De theorie van het kosmopolitisch burgerschap is wel mooi, maar de realiteit is complex en weerbarstig.

Ecologie als nieuwe sociale kwestie

Het boek bevat enkele zeer boeiende sociologische bijdragen. Wanneer ik die samen leg met een aantal nieuwe inzichten uit de politieke filosofie, dan heb ik bij het artikel van Ingrid Robeyns volgende bedenking gemaakt: Blijft de economie achter op het vlak van vernieuwing? En houdt dat verband met de dominantie van een kapitalistische werkelijkheid?

Misschien wel. Ik voel mij echter niet goed geplaatst om daar echt iets over te zeggen. Maar wat ik aan dat artikel van Ingrid Robeyns zo interessant vind, is dat zij vanuit een feministische invalshoek kritiek geeft op het gangbare economische denken. En als je dat leest, is haar kritiek zo vanzelfsprekend, zelfs schokkend vanzelfsprekend. En dat geldt ook wanneer je heel wat ecologische kritieken leest op het

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 19, 4/2001, Interview

gangbare economische denken. Het is bijvoorbeeld een hele simpele vaststelling, dat je in een begrensde wereld niet onbegrensd kunt groeien. Eigenlijk is dat het allersimpelste boerenverstand. En bij het lezen van economische teksten ben ik soms echt verbijsterd met wat voor ingenieuze gedachtekronkels men die simpele waarheid niet onder ogen wil zien. In die zin blijft economische wetenschap inderdaad heel erg achter. Er is daar een soort blindheid, bijna een obsessie om maar bewezen te willen zien dat de dingen zijn zoals we graag zouden willen dat ze zijn.

Als wetenschapper - ik heb vroeger nog les in thermodynamica gegeven - heb ik altijd gevonden dat economen in het perpetuum mobile blijven geloven. Zoiets is het bijna.

Of dat nu noodzakelijk door het kapitalisme komt? Ik voel wel iets voor de term 'productivisme' die binnen het ecologisch denken meer gebruikt wordt. Klassieke economische teksten vertonen een onkritische houding tegenover dat productivisme, dat mag per definitie niet in vraag gesteld worden. En dat vind ik nogal gevaarlijk en beangstigend.

Achter dat productivisme zit natuurlijk een bepaalde mensvisie, een bepaalde opvatting over menselijke behoeften.

Alleen al daarom is een feministische visie in het boek, en binnen het groene denken interessant. We treffen daar een kritiek die we evenzeer horen van denkers uit het Zuiden die het ontwikkelingsmodel bekritisieren, en die soms dezelfde dingen zeggen: dat de mens niet is wat er in het gangbare denken van gemaakt wordt. Hij is veel meer dan dat. En die inzichten moeten we als groenen absoluut doordenken.

Magda Michielsens zegt op het einde van haar tekst over 'meervoudige belasting, arbeidsethos, zorgen en passie' dat vrouwen 'haast hebben'. Onthaasting wordt tegenover passie gesteld. Ik heb de indruk dat ze met die tegenstelling naast het punt schiet waar het om gaat.

Het interessante van het artikel vind ik vooral dat ze met het uitzetten van het snijvlak tussen gelijkheids- en verschildenken, de problematiek van de moderniteit blootlegt. En dat is nuttig voor ons, omdat wanneer we onze ideeën heel concreet gaan toepassen - hoe moeten we de sociale zekerheid organiseren bij voorbeeld? Moeten we alle zorg formaliseren, of moeten we een deel van de zorg informaliseren, moeten we een tijdskrediet geven of niet? - we in de discussies voortdurend op die tegenstellingen botsen tussen gelijkheids- en verschildenken, tussen een moderne benadering, en één die daarvan afwijkt. Maar met de negatieve invulling die ze dan zelf aan onthaasting geeft, daar ben ik het niet altijd mee eens. Ook over wat zij in dat kader over de steden zegt, heb ik een totaal andere opvatting. Anderzijds is het wel uitdagend en prikkelend dat zij zegt dat bijvoorbeeld hard werken ook leuk kan zijn. Dat tegengestelde opvattingen de discussie kunnen aanscherpen is het belangrijkste, en daarom staat het stuk ook in het boek. We mogen niet bang zijn om bepaalde dingen in vraag te stellen. Wanneer het gaat over sociale politiek, dan worstelen we soms terecht met onze eigen linkse opvattingen daarover. Hoe moeten we gelijkheid gaan realiseren? Het is goed dat we daar omzichtig mee omgaan. We moeten onszelf heel duidelijk de vraag durven stellen, in hoeverre ook wij ons sociaal denken niet teveel aan een ongenueanceerd productivisme gekoppeld hebben. Dat gaat een hele stap verder dan in het artikel.

Bedoel je dat de groenen binnen de consensus van de welvaartsstaat zijn gebleven?

Neen. Maar we moeten wel goed nadenken over waar we dan wel staan. En het is verleidelijk om daarbinnen te blijven. Dit is lang het dominante paradigma van de welvaartsstaat geweest: we maken de koek alsmaar groter zodat we meer kunnen geven aan iedereen. En daar zit een enorme verdienste van de sociaal-democratie. Ik kijk daar absoluut niet op neer. Alleen moeten we nu een andere stap zetten. Indien we doorgaan met een sociaal systeem te bouwen op een niet-duurzaam economisch systeem, dan zullen we de sociale problemen verscherpen. Dat is de uitdaging van vandaag. Ecologie gaat dus niet zomaar over bloemetjes en bijtjes, grasperkjes en bomen hier of daar. Ecologie is allereerst de nieuwe sociale kwestie! En zeker in discussie met de sociaal-democraten merken we dat zij daar nog heel ver vandaan zijn. Zoals ook Lipietz zegt, is het aan ons groenen om dat debat te thematiseren. Hoe kunnen we de zeer belangrijke verworvenheden van de welvaartsstaat meenemen - onvoorwaardelijk blijven opkomen tegen

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 19, 4/2001, Interview

armoede en gelijke kansen blijven geven aan iedereen - in een systeem dat ecologisch duurzaam is? Hoe gaan we dat organiseren? Samengevat: indien de koek niet groter wordt, dan wordt het al een hard gevecht om de koek zoals hij is. Maar als we blijven groeien, dan wordt de koek kleiner, omwille van de ecologische crisis. Daar gaat het over! Dan komen we niet in een discussie over herverdelen maar puur over verdelen. En dan zal de sociale tegenstelling, de vraag wie de macht heeft om de koek naar zich toe te trekken, in alle scherpheid gesteld worden. Daarom ben ik altijd zo kwaad op iemand als Louis Tobback, die de indruk blijft geven dat milieuproblemen luxeproblemen zijn. Ik ben er juist van overtuigd dat het niet aanpakken van de ecologische crisis de meest asociale daad is die je kunt stellen.

Omdat de levenskwaliteit van de gewone mensen in het geding is?

Zo is dat ja.

Leren leven in onzekerheid

Ik wil overstappen naar de diepgravende sociologische bijdragen in het boek. In uw inleiding, Jan, schrijf je ergens dat Zygmunt Bauman dingen zegt die je dikwijls niet wilt horen. Waarover gaat het dan?

Wat mij bij Bauman aantrekt is dat hij heel radicaal de postmoderne conditie doordenkt. Eigenlijk schrijft hij steeds opnieuw dat we moeten leren leven in onzekerheid. En in die zin pleit hij ervoor om op geen enkele manier toe te geven aan een soort reducerend denken, en om volop in die onzekerheid en onbepaalbaarheid te gaan staan. In dit stuk beschrijft hij hoe dat reductiemechanisme werkt in een stedelijke omgeving. "Stadsbewoners" zegt hij "worden gestratificeerd naargelang de mate waarin zij kunnen doen alsof vreemdelingen er niet zijn en de gevaren die hun aanwezigheid oproept kunnen ontwijpen." (p.152) Bauman laat op een ingenieuze en bijna dwingende manier zien hoe wij in de stedelijke context via allerlei mechanismen 'anderen', vreemden, creëren om zelf een soort veiligheid te hebben. Ook voor iemand die erg zijn best doet om altijd politiek correct en zich van alles bewust te zijn, is het uitdagend om daarover door te denken - zeker ook in functie van een stedelijk beleid. Het is een cliché, maar de mensen die graag een multiculturele stad willen, wonen net op de volgens hen veilige plekken van de stad, en vinden dan wel dat de anderen die niet op die plekken wonen het niet goed doen, niet aan hun criteria beantwoorden.

De beschrijving van dat soort mechanismen is bijzonder uitdagend, omdat je dan ook dingen leest die je niet graag wilt horen. Doe ik dat nu eigenlijk ook? Heb ik ook mijn opvattingen over hoe dat allemaal in mekaar zit? Ben ik dan toch niet politiek correct? Voor ons denken over steden is het belangrijk om in te zien - en dat is o.a. ook door Anthony Giddens beschreven - dat ons klassiek denken over hoe de wereld in elkaar zit: Noord-Zuid, hier-daar, rijke-arme wereld, dat al die categorieën totaal niet meer kloppen. Ook Wolfgang Sachs legt er de nadruk op dat we evolueren naar een wereld met een rijke middenklasse in Noord én Zuid, terwijl ook de Derde Wereld zich in Noord én Zuid bevindt. In een aantal grootsteden hebben de getto's zelfs meer verbinding met de Derde Wereld in het Zuiden dan met de rest van de stad. De oude maatschappij valt uit elkaar via allerlei processen en dat maakt het ons niet gemakkelijk, want we gaan nog uit van oude categorieën. Daarom vind ik het zo belangrijk, maar ook avontuurlijk, om Bauman te lezen en zijn inzichten te laten doordringen.

Het stuk van Ulrich Beck gaat ook over de categorieën waarin we denken. En zowel bij Beck als verderop bij Sachs heeft dat veel te maken met onze verbouwing t.o.v. ruimte en tijd. Het belangrijkste concept dat Beck in dat verband lanceert, is dat de oude samenlevingen leefden vanuit het verleden en dat we nu naar een samenleving evolueren die bepaald wordt vanuit een collectieve toekomst. Kan je daarin komen?

Ja, en hij sluit daar in zekere zin aan bij wat Bauman zegt over onzekerheid. Als ik goed begrijp wat Beck zegt over leven vanuit een verleden dan gaat het over leven vanuit redelijk afgebakende categorieën die we nodig hebben om identiteit, en zo zekerheden te construeren. Maar de globalisering waar we nu in leven, zadelt ons op met de enorme opgave te leren leven in onzekerheid. Beck heeft het ook over een aantal vijanden van wat hij de 'kosmopolitische samenleving' noemt. En dan wijst ook hij op die ingenieuze

mechanismen van een soort postmodern nationalisme in de steden, in de getto's waar iedereen zijn eigen identiteit bepaalt: de 'blackness' die op een bepaalde manier vijandiger staat tegenover anderen dan een klassiek staatsnationalisme. En dat heeft allemaal te maken met het leren omgaan met die complexe realiteit, en het leren aanvaarden dat er geen andere is. En dat is een bijzonder moeilijke opgave voor mensen. Want mensen hebben blijkbaar behoefte aan: ik ben ik omdat er een ander is, en ik ben hier goed omdat er een daar is. En één van de mechanismen van de globalisering is juist dat er geen daar meer is. Er is ten dele een daar, maar dat is ook hier. Daar werden deze week ook de Amerikanen op een schokkende manier mee geconfronteerd. Als er ergens op de wereld zoiets gebeurt, merk je schokgolven over heel de wereld, emotionele reacties en angsten. Het is merkwaardig dat mensen daar over heel de wereld even bang voor zijn. En de reactie van een aantal mensen is: creëer een nieuwe zekerheid. Ik voel ook goed dat mensen dat nu van de politiek verwachten: geef ons nu nieuwe zekerheden, of bak de wereld opnieuw af, maak er een muur rond. Maar we kunnen aan de mensen enkel zeggen dat dat niet kan. De verschrikkelijke realiteit is dat een aantal mensen nu denkt dat sedert 11 september de wereld onzeker is, terwijl de wereld op 10 september even onzeker was. Maar dat krijgen we niet in ons hoofd, en is heel moeilijk om uit te leggen.

Beck worstelt in zijn stuk met diezelfde vragen. Hoe kunnen we gepaste categorieën vinden om die werkelijkheid te beschrijven? En ik denk dat het ook zijn intentie is om uit te zoeken hoe we kunnen denken in een wereld die voorbij de moderniteit toch belangrijke dingen van die moderniteit meeneemt. We moeten volgens Beck leren accepteren dat er verschillende moderniteiten zijn over heel de wereld. Ook in ons denken over ontwikkeling - wat we meer uitgewerkt vinden bij Sachs - zit er toch nog een verborgen, een heimelijk ideaal, de hele wereld te willen ontwikkelen. Maar nu blijkt dat dat niet kan, dat er teveel interne contradicties zijn, soms subtiel, soms hevig en gewelddadig, soms ontkoppelend. En het is moeilijk om dat te accepteren, want we willen dat alles universeel is. Het alternatief lijkt ons soms iets heel negatief te zijn. Maar we moeten leren aanvaarden dat mensen over de hele wereld een mix maken van wat zij uit de moderniteit meenemen en wat zij daarmee willen doen. Dat zal wellicht tot een grotere veiligheid leiden dan alles in één groot model te willen passen. We moeten uitzoeken hoe we kunnen omgaan met de contradicties van de moderniteit. Vanuit een noordelijk-westerse blik doet Beck dat op zijn domein van de sociologie. Iemand als Sachs doet dat vanuit het denken over Noord-Zuid en over ontwikkeling.

Je sprak daarjuist van het gebeuren in Amerika, de schokgolven en de vraag naar nieuwe zekerheden. Is een formulering als 'America's new war' een vorm om zulk een nieuwe zekerheid te creëren? En wanneer dan Afghanistan tot vijand gemaakt wordt, dan kan er gezegd worden: "Daaraan kunnen we iets doen!"

Dat is natuurlijk de meest simplistische vorm. Maar wanneer heel de retoriek weer uitgedoofd zal zijn - als dat hopelijk ooit gebeurt - dan moeten we ook in onze maatschappij op een meer ingenieuze manier ingaan op de vraag hoe we mensen veiligheid kunnen geven in een wereld waarin we de onveiligheid hebben georganiseerd. Het concept van de risicosamenleving gaat net daarover. En dat is zo moeilijk aan mensen uit te leggen. Misschien - en met dat dilemma zit ik zelf - kunnen de meeste mensen dat idee ook gewoonweg niet aan. Het kan zijn dat de menselijke geest, het menselijke zijn, een dergelijke mate van onzekerheid niet kan verwerken. Als dat zo is, dan zitten we toch wel met een grote moeilijkheid.

Komen we hier dan uit bij de gedachte van Günther Anders dat de hedendaagse mens 'antiquiert' is? Zijn voorstellings- en inlevingsvermogen is niet meer in overeenstemming met zijn kunnen, zijn vermogen om de wereld te veranderen, waardoor hij ook niet meer tot verantwoording in staat zou zijn.

We worden daar nu op een bijzonder schokkende manier mee geconfronteerd. Neem de obsessie van de Amerikanen met hun ruimteschild bij voorbeeld. Zij moeten nu inzien dat die fictie totaal geen enkele beveiliging geeft tegen wat er zich nu heeft afgespeeld.

Een gewoon burgerluchtvaart kapen kan dit teweegbrengen.

Ja zeker. Maar schokkend voor de Amerikanen moet ook het besef zijn dat zij niet op een eiland leven. Niemand leeft nog op een eiland, en er is er geen ander. Dat is de uitdaging waar we nu inzitten. Ik kreeg

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 19, 4/2001, Interview

deze week van een aantal mensen de vraag: 'Wat moet ik nu aan mijn kinderen vertellen?' Dat is eigenlijk dezelfde vraag als: 'Hoe moeten we kinderen leren leven in een onzekere wereld zonder hun hoop weg te nemen?' Dat is de menselijke vertaling van dezelfde vragen die in het boek op een meer abstract niveau uitgewerkt worden.

Eén van de opgaven lijkt dus om veiligheid te scheppen in een wereld waarin we de onveiligheid zelf gecreëerd hebben. Anderzijds moeten we leren leven met onzekerheden. Als Agalev dan een minister heeft die verantwoordelijk is voor voedselveiligheid, zitten we dan niet met een paradox?

Dat is een zeer goede vraag. We zijn geconfronteerd met een voedselcrisis die geheel samenhangt met de grootschaligheid van het systeem dat daarmee zijn eigen kwetsbaarheid creëerde. En nu komen we in de positie dat mensen die zekerheid wel van ons verwachten. In de praktijk van de politiek voel ik goed dat je daar tussen twee vuren zit. We staan onder een enorme druk om mensen die zekerheid te geven, en die verwachting is volkomen legitiem. Tegelijk beseffen we dat het niet helemaal kan. Ons grootschalig gemoderniseerd voedselsysteem is bijzonder kwetsbaar, en eigenlijk zit daar de paradox. Het systeem wou immers zekerheid creëren - zekerheid over voedsel, over veel voedsel, over gestandaardiseerd voedsel - en het blijkt net daardoor bijzonder kwetsbaar te zijn. Het zogenaamde onveilige systeem dat we vroeger hadden blijkt naderhand - weliswaar op een aantal punten, niet allemaal - soms beter in staat om schokken op te vangen dan dit.

Je kan dus zeggen dat de maakbaarheidswaan van de moderniteit alle onzekerheid technologisch probeerde te beheersen, maar juist daardoor meer onzekerheid bracht dan er daarvoor was.

Je kan de paradox ook zo formuleren: de moderniteit leeft van de illusie dat de mens zich los kan maken van de aarde, van wat hem aan de aarde bindt. Maar wanneer wij daar te ver in gaan, worden wij er nog harder op teruggeworpen.

Er zijn vandaag nog altijd denkers die zeggen: "Dat lijkt wel waar, maar eigenlijk zijn we er nog niet, we moeten nog verder gaan in de technische beheersing. We mislukken nu nog wel, maar het is wel mogelijk."

Voor hen lijkt het project dus nog niet voleindigd te zijn. Maar ik geloof daar niet in.

Lokaal denken en pluralisme

Er is nog iets anders dat mij soms op een paradox lijkt. Vanaf de opkomst van de groene beweging werd er gewezen op het verloren gaan van autonomie. We lezen dat ook bij Sachs: de kleinere schaal is net iets dat we nodig hebben om autonomie te hervinden. Staat dat niet in tegenstelling met een pleidooi voor openheid voor die globale wereld?

Ik denk het niet. We moeten vooral afstappen van een heel statische idee van kleinschaligheid, alsof je terug een klassieke 'politics of place' kunt voeren, een soort lokale politiek, losgekoppeld van wat daar rond is. Een aantal kritische auteurs uit het Zuiden die nogal verwantschap hebben met het denken van Sachs, komen op voor meer lokalisering, voor een versterking van de lokale cultuur. Maar tegelijkertijd pleiten zij voor globale verbondenheid. Zij zeggen: 'globaal handelen, lokaal denken', waarmee ze wel onze klassieke slogan omkeren. Het klassieke voorbeeld van dat nieuw 'lokaal denken' zijn de Zapatisten. Zij stappen voor een deel uit die globale context en creëren opnieuw een lokale werkelijkheid. Toch proberen ze in hun handelen evengoed op het internet te communiceren als de anderen dat doen. En dat vind ik een bijzondere boeiende denkoefening waar ik geen tegenspraak in zie. We moeten plekken creëren waar er nabijheid is. Maar dat moet daarom nog geen soort autarkische maatschappij zijn met al de clichés die daarover bestaan. Een aantal processen moeten terug naar een kleinere schaal, maar daarnaast zullen mensen mentaal met de rest van de wereld verbonden blijven. Die combinatie moeten we maken denk ik. En daarin blijft één van de basisideeën van de politieke ecologie van de laatste twintig, dertig jaar zonder meer overeind, maar dan wel aangepast aan de nieuwe werkelijkheid. Dat is geen paradox. Het is wel veel complexer en flexibeler dan we vroeger dachten.

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 19, 4/2001, Interview

Ook Lipietz vult 'globaal denken, lokaal handelen' aan met 'globaal handelen, lokaal denken'. Wat is de inzet van dat lokale denken?

Ik heb bij Lipietz al veel dingen gelezen die afkomstig zijn van kritische anti-ontwikkelingsdenkers. Waar het om gaat is dat het project van globalisering niet alleen winnaars heeft, maar ook verliezers, mensen die er veelal de negatieve gevolgen van ondervinden. Nu is het boeiend om zien hoe er aan de kant van de verliezers stemmen opkomen die zeggen: we gaan niet proberen om in de rat race mee te lopen, en proberen aan te pikken ten koste van alles. Misschien moeten we gewoon een ander spoor nemen, de zaak anders definiëren: welke vooruitgang willen we? Misschien blijkt dan dat we niet aan het inlopen zijn; dat in plaats van vanalles bij te winnen, we een aantal dingen dreigen te verliezen die we al hadden. Dat is zowat de inzet van de zoektocht naar een samenlevingsmodel waarbij de opvattingen over het 'goede leven' deels anders ingevuld zijn dan in het gangbare ontwikkelingsdenken. En dan blijkt dat het voor mensen die aan de andere kant zitten vaak gemakkelijker is om sommige dingen los te laten dan voor ons. Soms denk ik dan dat wij in het Noorden veel meer te leren hebben van hen dan omgekeerd. Dat is wellicht ook een cliché, maar als we eerlijk zijn komen daar toch vaak bij uit.

Jan, wat is voor jou de inzet van dit boek?

Zuurstof! In de loop der jaren raakte ik steeds meer overtuigd van de enorme kracht van het groene denken, en van de politieke ecologie. En wanneer ik dingen lees van mensen die daarbij aansluiten, of die met dezelfde vragen bezig zijn, dan geeft dat een enorm gevoel van zuurstof. Iemand die in de actieve politiek zit - heel de dag bezig met dagelijkse problemen, met het oplossen van politieke toestanden - heeft bijzonder veel behoefte aan zuurstof: interessante dingen om je hoofd mee te vullen, nieuwe en confronterende ideeën. Het doet mij dan ook geweldig deugd dat wij daar in Agalev ruimte voor maken, en dit boek is daar een plek voor. We zitten twintig jaar in het parlement en we kunnen daar best trots op zijn, want we hebben vragen gesteld die moesten gesteld worden, en we hebben een aantal oplossingen voorbereid die misschien wel de juiste zullen zijn. Een combinatie van gezonde trots, zonder overdreven ijdelheid, en de uitdaging om te blijven denken - want dat is absoluut nodig - dat willen we laten zien; dat is de inzet. En in die zin vind ik het zelf een geslaagd boek.

Het boek bevat veel en heel diverse bijdragen. Welke ligt je het naauwst aan het hart?

Dat is moeilijk. De voorbije weken heb ik heel veel van Sachs gelezen dat ik bijzonder goed vond. Maar op een ander moment vind ik dan weer mijn gading bij Bauman. Het hangt er dus vanaf! En zo moet dat ook zijn, want in een goede postmoderne traditie moet je erkennen dat er vele goede dingen zijn, en kan je niet één ding het beste vinden. Dat is een diplomatisch antwoord natuurlijk!

Dat weet ik niet zo. Het is ook een antwoord dat in de lijn ligt van de inhoud. Het is misschien juist een moderne idee dat er één ding bestaat dat het beste is, en dat op één of andere manier hét fundamentele artikel geschreven kan worden.

Ik voel mij hoe langer hoe minder thuis in het idee van één waarheid. En ik word alsmaar kritischer wanneer mensen zeggen dat dé juiste analyse gemaakt moet worden, of hét juiste verhaal verteld. Ik heb bijzonder veel nood aan verschillende verhalen, verschillende indrukken, die mij elke keer opnieuw uitdagen. Alleen in die diversiteit voel ik mij veilig, nooit in één essentialistisch verhaal. En ik wordt binnen de partij altijd zeer prikkelbaar als mensen dat soort dingen willen.

Ik volg dat, maar zelf huiver ik ook van het relativisme dat dan om de boek loert. Hoe ga jij daarmee om?

In het artikel van de drie partijvoorzitters wordt op een heel evenwichtige manier de mix gemaakt, vind ik, tussen open blijven denken, openingen maken, dingen in vraag stellen, en toch - in het volle besef van de beperktheid van dat denken - duidelijke keuzes maken: hier gaan we nu voor. Het idee van de grenzen aan de groei, is een basisidee van de politieke ecologie waar ik zonder meer nog een hele tijd mee verder kan. Maar wat dat heel concreet betekent, daar valt over te discussiëren, want dat kan je niet zomaar in cijfers

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 19, 4/2001, Interview

en tabellen zeggen. Het erkennen van de relativiteit van onze kennis, en het principieel pluralisme dat daarmee samenhangt impliceert niet noodzakelijk relativisme. Pluralisme wil niet zeggen: geen waarden hebben, wel: waarden elke dag opnieuw contextualiseren, verwoorden, uitleggen. Duurzaamheid bij voorbeeld gaat erover dat mensen opnieuw hun eigen verhaal over het goede leven kunnen vertellen. En dat verhaal verschilt voor jou en voor mij, en voor iemand die in Afrika of in China woont, maar over een aantal dingen zullen we het wel eens zijn. Maar in de combinatie van waar we het over eens zijn, en waar we blijven zoeken, zit een spanningsveld. En juist dat is heel vruchtbaar. Die openheid heb ik eigenlijk van Arne Naess, de vader van de 'deep ecology', geleerd.

Maar het gaat toch altijd wel om een geëngageerd proces. En daarin verschillen de groenen dan waarschijnlijk van de liberalen?

Akkoord, maar ook van een aantal linksen. En dat moeten we ook wel eens durven zeggen.

^oJan Mertens (red.), *De groei van groen. 20 jaar ecologische politiek in Europa*, Houtekiet, Antwerpen, 2001, 254 p.